

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 03.02.2025 ✓Accepted/Kabul: 19.06.2025

DOI: 10.30794/pausbed.1632339

Research Article/Araştırma Makalesi

Somel, G. (2025). "Sovyet Kültürel Diplomasisi ve Cumhuriyet Kadroları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 70, 187-202.

SOVYET KÜLTÜREL DİPLOMASİSİ VE CUMHURİYET KADROLARI

Gözde SOMEL*

Öz

Sovyetler Birliği'nde 1920'li yıllardan itibaren kurumsal olarak yürütülen kültürel diplomasi çalışmalarının temel amacı tüm dünyada "Sovyet dostları" kazanmaktır. Bu çalışmaların ağırlık noktasını Batılı kapitalist devletler teşkil ediyor, Batıdan ülkeyi ziyaret eden aydınlara ayrı bir önem veriliyordu. Aynı yıllarda Sovyet Rusya'nın Türkiye'yle özel ilişkileri nedeniyle sıkı bir kültürel alışveriş ve iş birliği söz konusuydu. Batıdan farklı olarak, Türkiye'den Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden kesimler ağırlıklı olarak yönetim çevrelerinden siyasetçi, yazar, gazeteci ve sanatçılardan oluşmaktaydı. Makalede Sovyet kültürel diplomasinin genel amaçları ve Türkiye'ye yönelik politikaları üzerinde durulduktan sonra Sovyetler Birliği'ni 1930'lu yıllarda ziyaret etmiş Cumhuriyet kadrolarının izlenimleri ele alınmaktadır. Bu izlenimler o dönemde Sovyetler Birliği'ne Türkiye'deki yeni rejimin ve aydınlarının nasıl baktığını ve Sovyet deneyiminden ne gibi pratik sonuçlar çıkarmaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Sovyet arşiv kaynakları ve Cumhuriyet kadrolarının gezi yazılarına dayanarak kaleme alınan makale Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile dostluğunun gerilimli doğasına da ışık tutmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Sovyetler Birliği, Aydınlara, Kültürel diplomasi, Cumhuriyet.*

SOVIET CULTURAL DIPLOMACY AND REPUBLICAN CADRES

Abstract

The main purpose of the cultural diplomacy activities carried out institutionally in the Soviet Union since the 1920s was to win "Soviet friends" all over the world. Western capitalist states constituted the focal point of these efforts, and intellectuals visiting the country from the West were given special importance. In the same years, Soviet Russia's special relations with Türkiye led to a close cultural exchange and cooperation. Unlike the West, those who visited the Soviet Union from Türkiye were mainly politicians, writers, journalists, and artists from the ruling circles. After emphasizing the general aims of Soviet cultural diplomacy and its policies towards Türkiye, the article discusses the impressions of the Republican cadres who visited the Soviet Union in the 1930s. These impressions reveal how the new regime and intellectuals in Türkiye viewed the Soviet Union at the time and what practical conclusions they tried to draw from the Soviet experience. Based on Soviet archival sources and travelogues of Republican cadres, the article sheds light on the tense nature of Türkiye's friendship with the Soviet Union.

Keywords: *Soviet Union, Intellectuals, Cultural diplomacy, The Republic.*

*Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ZONGULDAK.
e-posta: gozdesomel@beun.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-1736-4874>)

1. GİRİŞ

Son yıllarda uluslararası ilişkiler literatüründe “yumuşak güç” kavramıyla yeniden anlam kazanan kültürel diploması, yalnızca devletler arası ilişkilerin bir uzantısı değil, aynı zamanda ulusların kendilerini dünyaya sunma biçimleri olarak ele alınmaktadır. Kültürel diploması, genel hatlarıyla devletlerin kendi tarihsel, sanatsal, entelektüel ve ideolojik miraslarını çeşitli enstrümanlar aracılığıyla uluslararası kamuoyuna sunarak siyasal etkilerini artırma stratejisi olarak tanımlanabilir.¹ Bu tanım, özellikle 20. yüzyıl boyunca kültürel alandaki rekabetin ideolojik kutuplaşmalarla derinleştiği dönemlerde belirginlik kazanmıştır.

Bu bağlamda, kültürel diplomasinin tarihsel gelişimi üzerine yapılan çalışmalar, çoğunlukla Soğuk Savaş yıllarına odaklanmakta, kültürün bir hegemonya aracı olarak işlev kazandığı bu dönemi merkezî bir inceleme nesnesi haline getirmektedir. Oysa Ekim Devrimi’nin ardından kurumsallaşan Sovyet dış politikasının önemli bileşenlerinden biri olan kültürel diploması, daha 1920’li ve 1930’lu yıllarda, Sovyetler Birliği’nin uluslararası meşruiyet arayışının temel araçlarından biri haline gelmiştir. Son dönemde bu erken dönem Sovyet kültür politikalarına yönelik bilimsel ilgi artmış; özellikle Rusça ve İngilizce literatürde bu temaya odaklanan araştırmalarda gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Bu gelişme, bir yandan kültürel alanın uluslararası ilişkilerde oynadığı rolü daha bütüncül biçimde kavrayan kuramsal yaklaşımların etkisiyle, öte yandan da Sovyet arşivlerinin açılması sayesinde ampirik zeminin genişlemesiyle bağlantılıdır.

Mevcut literatürde Batılı yazar, sanatçı ve düşünürlerin Sovyetler Birliği’ne yaptığı ziyaretler üzerine yapılmış çok sayıda nitelikli çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, ziyaretçilerin kaleme aldığı gezi notları, makaleler ve anılar üzerinden Sovyet kültür diplomasisinin nasıl işlediğini, hangi aktörler üzerinden meşruiyet ürettiğini ve hangi ideolojik kodlara başvurduğunu çözümlemektedir.² Ancak Türkiye’den yapılan ziyaretlere ilişkin çalışmalar, büyük ölçüde betimleyici düzeyde kalmakta ve kültürel diplomasıyı kuramsal olarak tartışmaya açmamaktadır.³ Türkiye’den Sovyetler Birliği’ne yapılan ziyaretlerin büyük bölümü anekdot düzeyinde geçilmektedir. Bu durum, Sovyet kültür diplomasisinin Türkiye gibi “dost ama Batılı olmayan” ülkelerle kurduğu özgün ilişkilerin yeterince kavranamamasına yol açmaktadır.

Bu makale, söz konusu boşluğu eleştirel ve kuramsal bir düzlemde doldurmayı amaçlamaktadır. **Araştırmanın ana sorusu şudur:** *1930’lu yıllarda Sovyet kültür diplomasisi, Türkiye bağlamında nasıl yapılandırılmış; Türkiye’den gelen aydınlar bu diplomatik stratejiyle nasıl temas etmiş ve bu teması kendi siyasal tahayyülleri içinde nasıl yeniden anlamlandırmışlardır?* Çalışmada hem Sovyet kültür diplomasisinin Türkiye’ye yönelik kurumsal yaklaşımları hem de bu dönemde Sovyetleri ziyaret eden Cumhuriyet kadrolarının deneyimlerini nasıl ideolojik ve kültürel kodlarla yorumladıkları incelenecektir. Bu çerçevede kullanılan kaynaklar, yalnızca arşiv belgeleriyle sınırlı kalmayacak; aynı zamanda dönemin dergilerinde, gazetelerinde ve yayımlanmış gezi metinlerinde yer alan değerlendirmeler de çözümlenecektir. Böylece çalışma, kültürel diplomasıyı yalnızca bir devlet pratiği değil, aynı zamanda kültürel temsil, ideolojik tercüme ve duygusal etkileşimler üzerinden işleyen çok katmanlı bir süreç olarak değerlendirecektir.

Bu yönüyle makale, hem Sovyet dış politikasına dair literatürdeki Batı-merkezli eğilimi aşmayı, hem de erken Cumhuriyet döneminde Türkiye’nin sosyalist deneyimle kurduğu karmaşık ilişkiyi kültürel temaslar üzerinden yeniden düşünmeyi önermektedir.

2. SOVYETLER BİRLİĞİ VE KÜLTÜREL DİPLOMASİ

II. Dünya Savaşı öncesinde kültürel diploması giderek daha fazla devletin diplomatik faaliyetlerinin kurumsal bir parçası haline gelmiş olsa da Sovyet Rusya içinde bulunduğu diplomatik tecridi kırma ihtiyacı nedeniyle kuruluşundan itibaren bu konuda öncü konumunda bir ülke olmuştur. Zaman içinde artan kültürel alışverişler, komünist propaganda ve Sovyet nüfuz ağları arasındaki karmaşık bağlantılar Sovyet dış politikasının önemli bir yönü haline gelmiştir.⁴

¹ Rus tarihçi Golubev kavrama “devletin politik, ekonomik ve ideolojik hedeflerine ulaşmak için var olan veya özel olarak icat edilen kültürel, toplumsal ve bilimsel bağlantıları kullanması” tanımını getirmiştir (Sak ve Adilbekova, 2015: 48).

² Bu alanda yazılmış ve bu makalede yararlanılan eserlere birkaç örnek: Hollander, 2001; Golubev, 2004; David-Fox, 2012; Fayet, 2010.

³ Sverchevskaya, 1983; Tacibayev, 2004; Aras, 2021; Kolesnikov, 2020.

⁴ Fayet, 2010: 33.

Devrimi takip eden yıllarda kültür diplomasisinin kurumları yaratılmış ve ülkede yaşanan iktisadi güçlükler ve yetişmiş kadro problemlerine rağmen bu kurumlara önemli bir kaynak ayrılmıştır. Ekim Devrimi'nin hemen ardından başlayan iç savaşla geçen yıllarda Rusya'da karşıdevrimci orduları destekleyen Batılı ülkelerin bu desteğini kamuoyu baskısıyla bertaraf edebilmek için bu ülkelerdeki Sovyet propagandasına hız verilmiştir. Bu propagandanın taşıyıcılarını yaratmak için Batılı aydın ve işçi önderleriyle dostluk ilişkileri geliştirmek kültürel diplomasi faaliyetlerinin temel hedefi olmuştur. Üstelik Sovyet yönetimi bu konuda oldukça avantajlı bir konumdaydı; Devrim'i takip eden yıllarda Sovyet toprakları yabancılar için bir cazibe merkezi haline gelmişti. Amerikalı siyaset bilimci Joseph Nye'e göre "bir ülkenin kültürü evrensel değerler içerdiğinde ve politikaları, başkalarının da paylaştığı değerleri ve çıkarları teşvik ettiğinde, yarattığı çekim ve sorumluluk ilişkileri sayesinde istediği sonuçlara ulaşma olasılığı artar".⁵ "Sovyet kültürü" yalnızca sanatsal ya da kültürel alanlarla sınırlı olmayan, örgütsel gelişimden sosyalist kültürün yaratılmasına, okuryazarlık kampanyalarından kadınların özgürleşmesine kadar uzanan Sovyet uygarlığını tüm yönleriyle içermektedir.⁶ Bu nedenle, 20. Yüzyılda Sovyetler Birliği geniş bir kamuoyu tarafından evrensel değerlerin ve ilerlemenin taşıyıcısı olarak görülmüş, Sovyetler Birliği'nin tanıtılması ve savunulması bir sorumluluk olarak algılanmıştır. Macar yazar Paul Hollander Sovyetleri bu türden bir sorumluluk duygusuyla ziyaret edenler için "siyasi hacılar" ifadesini kullanmıştır.⁷

İç savaşın ardından ve o an için devrim coğrafyasının eski Çarlık topraklarıyla sınırlanmış olduğunun netleşmesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin kültürel diplomasisi daha kapsamlı bir içerik ve perspektifle hareket etmeye başlamıştır. Batıdan gelebilecek askeri tehditlere karşı Batı kamuoyunu harekete geçirme becerisi kazanmak daimî bir hedef olmakla birlikte buna başka hedefler de eklenmiş, temelde Sovyet kazanımlarının anlatılmasına yönelik farklı araçlarla hayata geçirilen çalışmalar Sovyetler Birliği'nin uluslararası nüfuz politikalarının önemli bir vechesi olmuştur. 1930'ların ekonomik kriz ortamında beş yıllık planlarla gelişen Sovyet sanayisi, toplumsal alanda hayata geçirilen dönüşümler Sovyetler Birliği'ni Batılı ülkelerin muhalif kesimleri için bir çekim merkezine dönüştürmüştür. Sovyet yönetimi bu durumdan istifade etmek için daha kapsamlı planlar çerçevesinde çalışmaya başlamıştır. 1925 yılında Tüm Birlik Yurtdışıyla Kültürel İlişkiler Derneği (VOKS)⁸ ismiyle kurulan devlet kuruluşu hem yurt dışındaki Sovyet elçiliklerinin organik bir parçası olarak bulunduğu ülkenin kültürel hayatına müdahale etmeye çalışmakta, hem de Sovyetler Birliği'nde her yıl yüzlerce aydın, sanatçı ve işçi önderini bireysel ya da heyet olarak ağırlamaktadır.⁹ 1930'lara gelindiğinde VOKS kişisel ve kurumsal bağlantılarla örülmüş geniş bir ağa sahiptir.

Ülkeyi dünyanın dört bir yanından ziyarete gelen siyasetçi ve entelektüeller, devlet, siyasal parti, sendika heyetlerine gezi programları oluşturmak ve gezilerde onlara eşlik etmek VOKS'un önemli görevlerinden biridir.¹⁰ Gezi programları sosyalist kuruluşun hayatın çeşitli alanlarındaki yansımalarını göstermek üzerine kuruludur. Bu gezilerin lojistiği de İnturist adında ülkede çok yaygın bir ağ olarak örgütlenmiş turizm bürosu tarafından sağlanmaktadır. Bu gezilerden beklenti ziyaretçilerin birer "Sovyet dostuna" dönüşmesi ya da Sovyetlere yönelik siyasi yakınlıklarının pekişmesi, gördüklerini ülkelere çeşitli eserler veya faaliyetler çerçevesinde taşımalarıdır. Genellikle yabancı ülkelere kurulan Sovyetlerle dayanışma amaçlı dernekler Sovyetleri ziyaret etmiş aydınların öncülüğünde ya da onların desteğiyle kurulmaktadır; bu kişiler VOKS'la sürekli iletişim ve iş birliği içindedir.¹¹ Bu dönem yabancı ziyaretçilere hazırlanan gezi programlarıyla ilgili olarak yapılan en yaygın eleştiri Sovyetlerin ziyaretçilerin gözünü kamaştıracak, sadece başarılarla odaklanmış programlar hazırladıkları, sorunların üzerini örttükleri yönündedir.¹² Gerçekten ziyaretçinin günlük programları saat saat önceden hazırlanmış oluyor, bir VOKS

⁵ Nye, 2004: 11

⁶ Fayet, 2010: 34

⁷ Hollander: 2001.

⁸ Vsesojuznoe obshhestvo kul'turnoj svyazi s zagranicej.

⁹ Sverchevskaya, 1983: 14.

¹⁰ David-Fox, 2012: 5.

¹¹ İngiliz yazar John Boynton Priestley'in Sovyetler Birliği'ni ziyaret başvurusu üzerine yazılan rapor ve yazışmalardan İngiliz yazarlarından Sovyetlerle ilişkisi olan kişilerin İngiliz-Sovyet Dostluk Derneği'nde aktif rol oynadığı anlaşılmaktadır. (RGASPI, fon 17, liste 128, dosya 258, s. 31-40.) Amerikan-Sovyet Dostluk Derneği hakkındaki rapordaysa derneğin yazar Corliss Lamont öncülüğünde bir grup ilerici Amerikan yazarı tarafından Sovyet büyükelçiliğiyle iş birliği içinde kurulduğu belirtilmektedir. (RGASPI, fon 17, liste 128, dosya 258, s.55-57.)

¹² Şabasova, 2023: 229.

görevlisi mutlaka ziyaretlerde kendisine eşlik ediyor ve sonunda ziyaretçiyle ilgili izlenimlerini raporluyordu.¹³ Yine de biraz da gelen ziyaretçinin ağırlığına ve kendisine atfedilen öneme göre serbestçe vakit geçirebildiği, dolayısıyla Sovyetlerde gündelik hayatı deneyimleme fırsatları ve halkla otantik temaslar yakalayabildiği de bilinmektedir.¹⁴

Bu ziyaretlerin Sovyetlerin beklentilerini karşılayacak yanıtlar vermesi her zaman mümkün olmuyordu. Her bir ziyaret dinamik ve sürprizlere açık bir süreçti. Gelen kişinin mizacı, ideolojik konumlanması, nasıl bir hazırlık ve beklentiyle geldiği ziyarette edildiği izlenimi belirliyordu. Sovyetlerin en çok önem verdiği Batılı aydınlar düşünüldüğünde bazı şahsiyetler şüpheli bir tutumla ve komünizm fikrine mesafeli olarak geliyor, bu mesafe görece kapanmış olarak dönüyordu. Başkaları büyük beklentilerle gelip hayal kırıklığına uğruyorlardı. Aydınların gezi izlenimlerini aktardıkları eserlerden oluşan geniş literatür ziyaretlerin sonuçları bakımından çeşitliliği ortaya koymaktadır.¹⁵ Bu literatür, Sovyet arşiv belgeleriyle birleştğinde verimli bir çalışma alanı için yeterince zengin bir materyal teşkil etmektedir.

3. SOVYET KÜLTÜREL DİPLOMASİSİ VE TÜRKİYE

VOKS'un yıllık çalışma planlarına bakıldığında Türkiye'den ziyaretçi kabulünün nasıl bir politikanın parçası olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. 1929/1930 dönemi için hazırlanan çalışma planında Doğu ülkelerinde özgür bir kamuoyu ve toplumsal hayat olmadığı için Sovyet dostluğu veya kültürel iş birliği dernekleri gibi yapılanmaların söz konusu olmadığı söylendikten sonra şöyle denmektedir: "Halkın bize tarihsel nedenlerle sempatisi var. Ancak yönetim ve burjuvazi komünizme karşı ölümcül bir korku duyuyor. O nedenle söz konusu sempatinin örgütlü bir düzeyde yansıtılması mümkün değil."¹⁶ Aynı çalışma planına göre, Türkiye diğerlerine göre daha gelişmiş bir ülke olmakla birlikte ekonomisi tarıma dayalıdır, büyük sanayi sınırlıdır ve işçi sınıfının nüfusun genelindeki ağırlığı önemsizdir. Türk gençliği içgüdüsel olarak Sovyetlere yakınlaşsa da, bu tür bir yakınlaşmanın yaratacağı sonuçlara ilişkin korku onları da daha temkinli olmaya itmektedir.¹⁷ Belgede, söz konusu koşullar altında Ankara'daki Sovyet Büyükelçiliğinin VOKS'tan çalışmalarını yalnızca yönetici çevrelere yönlendirmesini istediği belirtilir. Raporda bu isteğin haklı bir sebebe dayandığı, Ankara'daki Sovyet misyonunun Türk halkıyla bağının olmadığı eklenir.¹⁸ VOKS yetkilisi E. O. Lerner'in 1931 yılında hazırladığı raporda benzer tezler tekrarlanmaktadır.¹⁹

1930 yılı çalışma planında, Türkiye'de 1920'lerin ortalarında bir Sovyetler Birliği dostluk derneği kurma fikrinin Kemalist Kadroların bizatihi kendisinden çıktığını öğrenmekteyiz.²⁰ Belgede geçen bilgiler Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi Y. Surits'in Sovyet Dışişleri Halk Komiserliği'ne gönderdiği günlük olarak tutulmuş raporlarda verilen bilgilerle uyumaktadır. Bu raporlara göre, 1924 yılında Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura Surits'e bu yönde

¹³ Rusya Devlet Arşivi (GARF), Rusya Devlet Dış Politika Arşivi (AVPRF) ve Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivinde (RGASPI) VOKS'un çalışmalarıyla ilgili çok sayıda belge incelenebilmektedir. Bu belgeler arasında ülkelerle ilgili yıllık raporlar, VOKS ve Dışişleri Bakanlığı ve çeşitli Sovyet elçilikleri arasında yazışmalar, Sovyetlere ziyarete gelecek kişilerle ilgili tanıtıcı ön raporlar, detaylı gezi planları, ziyaret esnasında tutulmuş günlükler ve ziyaret sonrası raporlar mevcuttur. Bazı durumlarda çok önemli görülen kişi ya da heyetlerle ilgili onlarca sayfa belgeye rastlanabilmektedir. Amerikalı ünlü yazar John Steinbeck'in 1947 Sovyetler Birliği ziyareti ile ilgili olarak yapılmış yazışmalar ve raporların yer aldığı belgeler örnek olarak gösterilebilir: RGASPI, Fon 17, liste 128, dosya, 259, s. 1-47.

¹⁴ John Steinbeck'in fotoğrafçı Robert Capa'yla birlikte Sovyetler Birliği'ne yaptıkları seyahatte 40 gün boyunca Moskova, Leningrad, Stalingrad'ı gezdiler. Gürcistan ve Ukrayna'yı da ziyaret ettiler. Gezdikleri yerlerde özellikle kırsal bölgelerde kolektif çiftliklerde çalışan insanlarla serbestçe sohbet etme fırsatı buldular. "Rusya Günlüğü" başlığıyla yakın zamanda Türkçe 'ye de çevrilen, fotoğraflı gezi izlenimleri kitabı savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin oldukça objektif ve çarpıcı bir fotoğrafını sunuyordu (Steinbeck, 2023).

¹⁵ Ziyaret sonrası hayal kırıklığını yansıttığı bilinen en ünlü eser Andre Gide'in "SSCB'den Dönüş" eseridir (1962). Amerikalı yazar Theodore Dreiser 1927 yılında Ekim Devrimi'nin 10. Yılı kutlamaları çerçevesinde Sovyetler Birliği'ne davet edilmiş, daha sonra birkaç ay boyunca SSCB'de Sovyet devletinin sponsorluğunda, kısıtlama olmadan dolaşma ve gözlemlerde bulunma izni almıştır. SSCB'deki seyahatleri sırasında tuttuğu günlükler daha sonra ABD'de yayınlanmıştır. Orijinal günlükler Sovyetlere dönük güvensizlik, sosyalizmin başarılarıyla ilgili şüphe ve sarkazm, Sovyet günlük hayatıyla ilgili olarak ise kötülemelerle doludur (T. P. Riggio ed., 1996). Yine de Dreiser Sovyetlere açıktan cephe alan bir tutumdan kaçınmış, seyahati ardından kaleme aldığı "Dreiser Rusya'ya bakıyor" başlığını taşıyan eserinde Sovyet iktidarına dönük daha dengeli bir bakışı yansıttığı görülür (Dreiser, 1928). Neticede, bir bütün olarak Dreiser'in kaleminden dökülenler Batılı aydınlar arasında çok yaygın olan, Sovyetlere yönelik mütereddit, kararsız ve şüpheli pozisyonu yansıtmaktadır.

¹⁶ "VOKS 1929/1930 yılları için Türkiye ve İran üzerine çalışma planı", GARF, fon 5283, liste 4, dosya 57, s. 59.

¹⁷ "VOKS 1929/1930 yılları için Türkiye ve İran üzerine çalışma planı".

¹⁸ "VOKS 1929/1930 yılları için Türkiye ve İran üzerine çalışma planı".

¹⁹ Raporda, Türkiye'nin diğer doğu ülkelerine nazaran daha gelişmiş bir ülke olduğu kabul edilmekte, Türkiye'de çalışmaları derinleştirme imkânı olduğu belirtilmektedir. "Yabancı ülkelerin ve sultanın tahakkümünden yeni kurtulmuş olan bu ülkede yabancı malların satın alınmasına yönelik tepkili olan aydın bir çevre" bulunmaktadır. "Türk kamuoyu içgüdüsel olarak bize yaklaşıyor ancak bu yakınlaşmanın sonuçlarından korktukları için aşırı derecede temkinli" davranmaktadır. ("Yoldaş E. O. Lerner'in Türkiye ve İran'da Voks'un faaliyetlerine ilişkin raporu", 1931 yılı, AVPRF, fon 132, liste 16, dosya 41, s. 9.)

²⁰ "VOKS 1929/1930 yılları için Türkiye ve İran üzerine çalışma planı".

söz vermiş, böyle bir projenin parçası olmak isteyen önemli sayıda milletvekili ve bürokratin Sovyet elçiliği ile ilişkilmesini sağlamışlardır. 29 Temmuz 1924'te dernek kurma planı konuşulduktan sonra, büyükelçi Surits Moskova'ya bir dostluk derneği kuruluşu için şartların olgunlaştığını belirten raporunu yazmıştır.²¹ 2 Eylül'de Surits'in dernek kuruluşuyla ilgili hazırladığı proje İsmet Paşa'ya ulaşmıştır.²² Elçi 19 Ekim tarihli raporunda Meclis başkanı Fethi Bey ile görüşüğünü, Fethi Bey'in projeyi gönülden desteklediğini bildirmektedir. Ancak Fethi Bey birilerinde²³ bu derneğin propaganda aracına dönüşeceği korkusu olduğunu söylemektedir. Aynı raporda Sovyet elçisi kendisinin, daha önce pek çok defa olduğu gibi bir kez daha Sovyetler Birliği'nin Doğu politikasının ana ekseninin Doğu ülkelerindeki hükümetlerle iyi ilişkiler kurmak olduğunu anlattığını bildirir. Bu ülkelerdeki hükümet karşıtı unsurlara hiçbir biçimde destek vermediklerini, komünist propagandayı amaçlamadıklarını anlatarak Fethi Bey'i rahatlatmaya çalışmıştır.²⁴ Proje Fethi Bey'in ifade ettiği korkunun ağırlık kazanması sonucu rafa kalkmıştır. Öyle anlaşılmaktadır ki, bu derneğin, yönetici kadrolar tarafından bile kurulsaydı toplumda ses getireceği ve bir komünist propaganda aracına dönüşeceğinden endişe edilmiştir.²⁵

Ankara'daki yoklamaların ardından Türk hükümetinin Sovyetlerin Türk kamuoyuyla bağ kurması konusundaki hassasiyeti ortaya çıkmış, bunun üzerine Sovyet kültürel diplomasisi çalışmalarını yönetimle bağlantılı, gazeteci, bilim insanı ve aydınlarla sınırlı tutmuş, onları Sovyet topraklarında ağırlamıştır.²⁶ Bu bakımdan Türkiye'den Sovyetler Birliği'ne giden ziyaretçilerle Avrupalı ziyaretçiler arasında bir fark vardır. Avrupalı ziyaretçiler genellikle geldikleri ülkelerin hükümetlerine muhalif, komünist ya da sol eğilimli kişiler iken, Türkiye'den Sovyetlere özel davet ile gidenler arasında yönetime mesafeli ya da muhalif kabul edilebilecek aydın sayısı bu dönemde sınırlı kalmıştır. En ünlüleri Nazım Hikmet, Suat Derviş gibi edebiyatçılar olmak üzere, TKP bağlantılı şahsiyetlerle, Muhsin Ertuğrul gibi sol tandanslı birkaç isim burada anılabilir. Ancak resmi bir davet söz konusu olduğunda tercih edilen her zaman iktidar çevresinden isimler olmuştur.²⁷

VOKS'un 1930 yılı Çalışma Planı'nda Türkiye'ye yönelik daha iddialı öneriler yer almaktadır. Bu durum ikili ilişkilerde iyileşen koşullarla gerekçelendirilmektedir. Seyahat planları arasında:

- Daha fazla öğrenciyi Sovyet yüksek okullarına çekmek,
- Inturistle iş birliği içinde daha fazla öğrenci, sporcu veya turist grubunu Sovyetlere davet etmek,
- Sovyet bilim insanlarının Türk üniversitelerinde ders vermeleri için geziler organize etmek,
- Türk bilim insanlarının Sovyetlerdeki bilim kongrelerine davet edilmesi gibi hedefler yer almaktadır.²⁸

Bütün bu başlıklarda çabaların sınırlı kaldığını ve kısa bir süre sonra, 1933'ten itibaren Nazi Almanya'sının bu alanda kuvvetli bir rakibe dönüştüğünü belirtmek gerekir. Kültürel diplomasi alanındaki Sovyet-Alman rekabeti ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek kadar kapsamlıdır. Ancak burada şunu söylemek mümkündür: Bu rekabette

²¹ "Surits'den Çiçerin'e", 29 Temmuz 1924, RGASPI, fon 159, liste 2, dosya 56.

²² AVPRF fon 4, liste 39, dosya 53178, s. 8.

²³ Burada muhtemelen ima edilen Türkiye Komünist Partisi'dir.

²⁴ AVPRF fon 4, liste 39, dosya 53178, s. 60.

²⁵ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nde ve Cumhuriyet Arşivi'nde söz konusu dernek girişimiyle ilgili belge bulunmamaktadır. Dostluk derneği projesinin ancak 1990'da, Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden çok kısa bir süre önce "Türkiye ve Sovyetler Birliği Dostluk Derneği" adı altında hayata geçtiğini Cumhuriyet Arşivi'nden öğrenmekteyiz. Derneğin kurucuları arasında ağırlıklı olarak iş dünyasından isimler bulunmakta, dernek tüzüğünden kuruluş amacının temelinde Sovyetlerdeki liberalizasyonun yarattığı ticari fırsatlardan yararlanmak olduğu anlaşılmaktadır (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, "Türkiye ve Sovyetler Birliği Dostluk Derneği adında bir derneğin kurulmasına izin verilmesi", 7 Eylül 1990, Yer Bilgisi :660 - 91 - 8).

²⁶ "Yoldaş E. O. Lerner'in Türkiye ve İran'da VOKS'un faaliyetlerine ilişkin raporu".

²⁷ 1934 yılı SBKP Politbüro oturumlarında alınan kararların yer aldığı bir protokolde Sovyet Yazarları Birliği Kongresi'ne çağrılacak yabancı yazarların listesi yer almaktadır. Listede Avrupalılar dışında Sovyetlerin dış politikada "doğu" kategorisinde saydığı ülkelerden yalnızca Çin ve Türkiye'den davet edilecekler vardır. Avrupa ve ABD'den davetli listesi Anna Seghers, Bertolt Brecht, Theodor Plievier (Almanya), Martin Andersen Nexø (Danimarka), Andre Gide, Henri Barbusse, Romain Rolland (Fransa), Rafael Alberti Merello, Ramon Jose Sender, Joaquin Arderius (İspanya), Georgi Bakalov (Bulgaristan), Mike Gold, Theodore Dreiser, Upton Sinclair (ABD), Arnulf Øverland (Norveç), Bernard Shaw (İngiltere) gibi tamamı komünist, sosyalist, ülkesinde iktidara muhalif aydınlardan oluşurken, Türkiye'den Yakup Kadri ve Falih Rıfkı davet edilmiştir (RGASPI, fon 17, liste 3, dosya 945, s. 12-13).

²⁸ "VOKS 1930 yılı Doğu ülkelerine yönelik çalışma planı", GARF, fon 5283, liste 4, dosya 57, s. 45-47.

Sovyet kültür diplomasisi hem odaklanma sorunları²⁹, hem finansal kısıtlar hem de Türkiye’de artan “komünizm” hassasiyeti nedeniyle geri düşmüştür.³⁰

Sovyet Dışişleri Halk Komiserliği 1930’lu yıllarda Türklerden gelen, arşivde pek çok örneği bulunan çeşitli taleplere rağmen seyahatlerin Sovyet hükümeti tarafından finanse edilmesinin mümkün olmadığını bildirmektedir.³¹ Bu sınırlılıklar içinde ve Türkiye’nin “komünizm hassasiyetinin” doğal bir uzantısı olarak Sovyet ziyaretçilerinin ağırlıklı bölümünün Türk hükümetinin finanse ettiği resmi/gayri resmi ziyaretlerde bulunan aydın, gazeteci ve siyasetçilerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu kesimler, cumhuriyet kadrosu olarak nitelendirilebilirler, çünkü Türkiye’de 1920’de ortaya çıkan yeni iktidarın prensiplerine bağlı ve yeni rejimin inşasına aktif katkıda bulunan isimlerdir.³²

4. “İNKILAP PLATFORMUNUN” İKİ FARKLI ÜYESİ ARASINDAKİ DOSTLUK

Cumhuriyet kadrolarının Sovyet izlenimlerini daha iyi anlayabilmek için iki yeni rejim arasında 1920’de başlayan ve 1930’ların ortalarına kadar belli bir yakınlıkta devam eden siyasi ilişkilerin işaret ettiği ortak zemine bakmak gerekir. Burada Sovyetler Birliği’nin başka herhangi bir ülkeyle olan ilişkileriyle karşılaştırılamayacak özgün bir durum söz konusudur.

Yakup Kadri 1932 yılında Kadro dergisinde bu zemini özlü bir şekilde açıklamaktadır: *“İstiklal Harbi esnasında Rus inkılapçılarıyla aramızda teessüs eden dostluk tesadüfi bir şey değildir. Rus internasyonalistleriyle Türk nasyonalistleri arasında- nazari sahada mevcut derin tezatlarla rağmen – iki taraf inkılapçıların ilk gününden birbirlerine el uzatışlarına siyasi ve askeri zaruretlerden doğmuş bir hadise nazariyle de bakamayız. Her iki cephenin düşmanları bir olmasaydı, memleketlerimiz birbirine bitişik olmasaydı, biz gene inkılap platformunda yan yana mevki alacaktık.”*³³

*“Nazari sahada mevcut derin tezatlara”*³⁴ bir yanda kamusal mülkiyete dayalı sosyalist kuruluş ile diğer yanda özel mülkiyet hukukuna dayalı modern bir burjuva toplumunun kuruluş süreci arasındaki tezatlığa işaret

²⁹ 22 Mart 1931 tarihinde Sovyet elçisi Y. Surits Dışişleri Halk Komiserliği Doğu Departmanından S. Konstantinoviç’e yazdığı mektupta Türkiye’ye ilişkin kültürel faaliyet planlarının çok azının realize olduğunu, buradaki en büyük sorumlu VOKS olduğunu belirtmektedir. Surits aynı mektupta VOKS’tan talep edilen ancak kendilerine gönderilmeyen materyallerin uzun bir listesini sunmaktadır (AVPRF, fon 132, liste 16, dosya 41, s. 50).

³⁰ Bu hassasiyet 1932 yılında Sovyetler Birliği ziyareti sırasında Sovyet Dışişleri Halk Komiseri V. Molotov’la yaptığı görüşmede Başbakan İnönü tarafından açıkça ifade edilmiştir. (İnönü-Molotov görüşmesi tutanağı (tamamen gizli), 3 Mayıs 1932, RGASPI fon 82, liste 2, dosya 1328.)

³¹ Sovyetler Birliği’nde eğitim görmek üzere başvuruda bulunan Sovyet sempatzıanı pek çok kişinin finansman sorunları nedeniyle başvurularının geri çevrildiği belgelerden takip edilebilmektedir. Örneğin, Sovyetler Birliği’nin İzmir Konsolosluğu’nun 12 Ağustos 1928 tarihinde VOKS’a gönderdiği bir mektupta bir tiyatro oyununun sonunda “tiyatronun en yetenekli ve en genç oyuncularından biri olan Küçük Kemal” adlı bir oyuncunun Sovyet yetkililerine yaklaşıp “Moskova’da eğitim almak istediği” aktarılmaktadır. Konsolosluk Türk sanatçılarına kültürel yardımda bulunmanın Sovyet tiyatrosunun Türk entelektüelleri üzerindeki etkisi bakımından son derece önemli olduğunu altını çizmekte ve Muhsin Ertuğrul örneğini vermektedir. Ancak 6 Eylül tarihli cevabi mektupta VOKS yetkilisi söz konusu taleple ilgili “para ve dil bilgisi olmadan” hiçbir şey yapma şanslarının olmadığı belirtilmektedir (GARF, fon 5283, liste 4, dosya 28(1), s. 52 ve 56).

³² VOKS etkileşime girilebilecek isimler hakkında bizzat Ankara’daki Sovyet büyükelçiliğinden tavsiyeler almaktaydı. 13 Mayıs 1928’de büyükelçilikten VOKS’a iletilen bir notta Türkiye’de sanat ve bilimin Sovyetlerde anlaşıldığı anlamda bulunmadığı, kültürün yeni yeni geliştiği ve kamuoyunun bir kuşatma altında olduğu belirtildikten sonra siyasetçi ve toplumun ileri gelen kişileriyle kişisel ilişkiler geliştirilebileceği ve onlardan Türkiye ile ilgili raporlar yazmaları istenebileceği ifade edilmektedir. Bu türden taleplerde bulunulabilecek kişiler şöyle sıralanmıştır: Faliş Rifki: Bolu milletvekili, gazeteci. Toplum ve günlük hayat üzerine yazıyor. Türk ailesi, yeni Ankara ve yeni günlük hayat üzerine yazılar istenebilir

Ruşen Eşref: Afyonkarahisar milletvekili. Gazeteci şair. Türk halk tiyatrosu ve çağdaş Türk şiiri hakkında yazabilir

Yakup Kadri: Afyon milletvekili. En iyi Türk romancısı kabul ediliyor. Son romanları Hüküm Gecesi ve Nur Baba burjuva çevrelerde çok ilgi gördü. Özellikle son 10 yılda Türk edebiyatında gelişmeler üzerine yazabilir.

Reşit Saffet: İzmit milletvekili. Ekonomi ‘uzmanlarından’ biri. Ekonomik konular üzerine yazabilir. Elçilik ve bankalarla çıkar ilişkisi kuran olumsuz bir özne.

Köprülüzade Fuat: İstanbul Üniversitesi profesörü. Türk kültürü vb. üzerine yazabilir. Ama muhafazakâr ve Pantürkist biri.

İbrahim Çalı: Türk sanatçıları derneğinde çalışıyor. Yeni Türkiye’nin en iyi ressamlarından kabul ediliyor. Sol eğilimli. Türk resminde eğilimleri yazabilir.

Ertuğrul Muhsin: Türk tiyatrosu yöneticisi, ülkenin en iyi aktörü. Yeterince iyi tanıyoruz. Yeni Türk tiyatrosu hakkında yazabilir.

Hamdullah Suphi: İstanbul milletvekili. Eski Eğitim Bakanı. Frankofil ve Pantürkistlerin lideri. Türk Ocaklarının tarihini ve bugünkü rolünü yazabilir.

Ali Cenani: Gaziantep milletvekili. Eski Ticaret Bakanı. Türk ticaret ve endüstrisini en iyi bilen kişilerden biri.

Mahmud (Soydan – y.): Siirt milletvekili. Kemal’e en yakın isimlerden biri. Siyasi bir akım olarak Kemalizm’in temelleri üzerine yazabilir. (GARF, fon 5283 liste 4, dosya 28 (1), s.21-22.)

³³ Karaosmanoğlu, 1932: 34-35.

³⁴ “Kuramsal düzeydeki derin karşıtlıklar”

etmektedir. Ancak bu önemli fark, her iki kuruluş sürecinin de devrimci bir alt üst oluşun ardından gelmesinden kaynaklanan ortak gündemlerin varlığını gölgelememektedir. Savaş yıllarındaki anti-emperyalist çizgi önceki siyasal iktidarların tüm kurumlarıyla devrimci bir tarzda ortadan kaldırılmasıyla güçlenmiştir. Geçmişten kopuş tamamlanırken, Batının dışlayıcı tutumuna karşı bağımsız bir siyasi duruş ve bunun için gerekli olan bağımsız bir iktisadi temel her iki tarafın da öncelikli hedefidir. Hızlı bir kalkınma ve modernleşme, dinin toplumsal ve siyasal alandaki etkisinin ortadan kaldırılması gibi motivasyonlar da “inkılap platformunun” unsurlarını oluşturmaktadır. Bu başlıklarda Sovyetlerde kaydedilen gelişmelerin Türk yönetici sınıfı için ilham kaynağı olduğu o dönemde gizlenmemektedir. 1920-23 aralığında siyasi iş birliği ve askeri yardımlarla güçlenen ikili ilişkiler Cumhuriyetin kuruluşunun ardından özellikle diplomatik, iktisadi ve kültürel alanda gelişmiştir. Sovyet ve Türk Dışişleri çoğu durumda Batılı ülkelerin egemenliği altındaki uluslararası platformlarda ortak tutum sergilemeyi başarmış ve bu yolla Batının tecrit politikalarına karşı ellerini güçlendirmişlerdir. Sovyet dış politika yapıcılarının siyasi bağımsızlığını korurken kapitalist yoldan kalkınmayı hedefleyen Türkiye’nin eninde sonunda emperyalist Batı tarafından kabul göreceğini ve Sovyetlerle mesafeleneceğini öngörmekteydiler. Bu süreci geciktirmek için özellikle Ankara’daki Sovyet Büyükelçiliği tarafından ortaya konan öneriler arasında iktisadi iş birliğini arttırma ve kültürel etkileşim temaları öne çıkmaktadır.³⁵ İktisadi alanda ilişkiler, 30’lu yıllarda sayıca az ancak Türkiye ekonomisine katkısı bakımından dikkate değer Sovyet kredilerini ve yatırımlarını bir kenara koyarsak, hiçbir zaman istenen düzeye ulaşmamıştır. 1927’de zar zor hayata geçirilen ticaret anlaşmasının ardından bile taraflar birbirlerinin birincil ticaret ortağı olmaya yaklaşamamışlardır bile. Sovyetlerde savaş korkusu, planlı sanayileşmeye geçiş ve hızlı silahlanma çabaları Türkiye’ye verilebilecek ekonomik desteği bir öncelik olmaktan çıkarmıştır. Kültürel alan ilişkilerin en canlı olduğu başlık olarak sıvrılmıştır. 1920’ler ve 30’lar boyunca eğitim, tarım, sanayi, sanat gibi alanlarda gözlem ve etkinliklerde bulunmak üzere karşılıklı gidip gelen onlarca kişi ve heyetlerle, yayıncılık faaliyetleriyle, deneyim paylaşımı yaşanmıştır.

5. CUMHURİYET KADROLARININ SOVYET İZLENİMLERİ

İki ülke arasındaki yakınlık 1929 Büyük Buhranı’nın ardından Türkiye’nin arayışlarıyla birlikte kısa bir süre için dahi olsa daha kuvvetli bir iş birliğine dönüşmüştür. 1930’larda Sovyetleri ziyaret eden Cumhuriyet kadrolarının gezilerine de bu arayış damga vurmuştur. 1930 yılı dünya buhranı ile sorunları katmerleşen Türkiye ekonomisine yeni bir yol haritası çizme arayışlarının miladı kabul edilebilir. Bu dönem, ekonominin devlet yatırımları ile geliştirilmesi politikasının ciddi biçimde masada olduğu bir dönemdir. Yöneticiler arasında Batı tipi liberalizmden uzak ancak piyasa ve özel teşebbüsü dışlamayan; geri kalmışlık sorunsalı bağlamında ve kalkınma öncelikleri doğrultusunda devletçi bir planlama anlayışına dayanan özgün bir yol arayışı söz konusudur. Dolayısıyla Sovyetleri keşfe çıkan Cumhuriyet kadrolarının en önemli ortak motivasyonu Sovyet planlı kalkınmasını ve modernleşmesini yakından görmek ve buradan ne gibi uygulamaların Türkiye’ye entegre edilebileceğini incelemektir. Kısacası, ziyaretlerinin ardında gerçekten çok pratik nedenler bulunmaktadır. Bu açıdan da kendi kategorilerindeki bazı Avrupalı ziyaretçilerden ayrılmaktaydılar.³⁶

1930 yılında Türk dış işleri bakanı Tefik Rüşdü’nün (Aras) heyetine katılarak Sovyetlere giden Falih Rıfkı (Atay) bu farkındalığı şöyle ortaya koymaktadır: *“Rusya’ya şimdi içtimai, siyasi her türlü tetkikler için gelinebilir. Burada yepyeni bir rejimin tecrübesi vardır ve Rusya denen memleketin toptan inşası ve inkişafı harbi vardır. Rusya’ya otel tenkidi, demokrasi tenkidi ve hürriyet tenkidi, moda tenkidi yapılmak için gelmek abestir.”*³⁷

İsmet Paşa’nın 1932 yılında kalabalık bir politikacı, gazeteci, uzman heyetiyle gerçekleştirdiği ziyarete katılan ve iki hafta boyunca Sovyetlerin çok çeşitli alanlardaki politika ve uygulamalarını gözlemleme şansını bulan Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Millî Mücadele’nin etkisiyle nasıl bir zihinsel dönüşüme uğradığını ve batılılardan farklılaştığını şu şekilde ifade etmektedir: *“(1917’de İsviçre’de tedavi gördüğü sırada) Ben de Avrupa’nın ortasında her yandan hakaret gören, vatani taraf taraf istiyâlâya uğramış bir garip ve âvâre yabancı olmakla beraber, cihan*

³⁵ Some, 2018: 13.

³⁶ Bu söylenen Batılı ziyaretçilerin kendi ülkelerindeki siyasi sorunlar ve ekonomik bunalım karşısında bir alternatif arayışında olmadıkları, Sovyetler Birliği’ne böyle bir merakla da çekilmedikleri anlamına gelmemektedir. Özellikle ABD’de *New Deal* (Yeni Anlaşma) politikaları öncesinde, refah için toplumsal süreçlere planlı bir insan müdahalesi olarak Sovyet deneyine yönelik Amerikan aydın ve toplumsal liderlerinde büyük bir ilgi artışı olmuş, *New Deal* politikalarının gündeme geldiği dönemden önceki on yılda Sovyetleri ziyaret eden aydınların gözlemleri söz konusu politikalar üzerinde belirli bir yankı bulmuştur (Feuer, 1962: 119). Türkiye örneğinde ise, Türk ziyaretçilerin iktidarla yakın ilişkilerinin ziyaretlerine daha büyük bir pratik anlam katması söz konusu olmuştur.

³⁷ Atay, 1931: 33.

hadisatını gene Avrupalının, Avrupa burjuvasının kendine göre ıycat ettiği bir dürbünün adesesinden başka bir âletle göremiyordum. Onun için Rus inkılâbı ve onu takip eden Soviyet rejimi karşısında benim noktainazarımın herhangi bir imperialist Fransız'ın noktainazarından farkı yoktu. Bu vaziyetimin ne müthiş bir anomali olduğunu anlamak için Anadolu istiklâl harbinin ateşinden geçmek lâzım geldi.”³⁸

Bu noktada, ziyaretçi Türk aydınlarının Sovyet sistemine yönelik genelde olumlu sayılabilecek değerlendirmelerinin, dönemin Batı merkezli eleştirel kalıplarını neden büyük ölçüde dışarda bıraktığı daha yakından sorgulanmalıdır. Türk aydınlarının Sovyetlere dair bakışını şekillendiren temel etken, ideolojik yakınlıktan ziyade, bir “alternatif modernlik” arayışıydı. Batı liberalizminin çözülmekte olduğu bir tarihsel evrede, Sovyetler hem bağımsız kalkınma hem de emperyalizme karşı direnişin sembolü hâline gelmişti. Sovyet rejimini değerlendirirken kullanılan ölçütler de Batılı liberal normlardan ziyade, Türkiye'nin kendi toplumsal ihtiyaçları, tarihsel deneyimi ve kalkınma hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Ziyaretçilerin Batılıların eleştirel yaklaşımlarından uzak gözlemlerinde dönemin koşullarında Sovyet deneyiminden öğrenme arzusunun ve acil kalkınma ihtiyacının yarattığı zihinsel çerçeve vardı.

Nitekim, bu farklı zihinsel çerçeve, Sovyet rejiminin kendini Batılı gözlemcilerle sunduğu şekliyle “otantik” olup olmadığına dair tartışmalara Türk aydınlarının nasıl yaklaştığını da belirlemiştir. Bir sonraki bölümde ayrıntılı biçimde ele alınacağı üzere, Cumhuriyet kadroları Sovyet ziyaret programlarının kurgu ve temsil boyutlarının farkındaydılar; ancak bu temsilin ardındaki sistemli planlama ve örgütlü toplumsal seferberlikten çıkarılabilecek derslerle daha çok ilgilenmişlerdir.

5.1.Otantiklik Tartışması

Batıda Sovyet kültürel diplomasisinin ziyaretçilere sunduğu programların “otantikliği” sorgulanmaktaydı. Otantiklik tartışması Sovyet kültürel diplomasisinin Sovyet iktidarının idealize edildiği, modern kentler, mutlu işçiler, teknolojik atılımlar gibi seçilmiş imgelerden oluşan bir temsil sunarken, baskı, kıtlık ve toplumsal hoşnutsuzluk gibi unsurların görünmez kılındığı iddialarını içeriyordu.³⁹ Türk ziyaretçiler, bu sorunsalın Batı'daki yansımalarından haberdar olmakla birlikte, Sovyetlere farklı bir gözle yaklaşmış, propaganda ile gerçeğin sınırını teşhir etmek değil, bu deneyimden Türkiye için nasıl dersler çıkarılabileceğini sorgulamak üzere Sovyetleri ziyaret etmişlerdir.

Falih Rıfkı Yeni Rusya kitabında Sovyet ziyaretlerinde Batılılardan farklı olarak “Türk inkılapçıların” gözlemlemeye değil, anlamaya ve öğrenmeye çalıştıklarını ifade ederken Cumhuriyet kadrolarının motivasyonlarına ilişkin kuvvetli bir fikir vermektedir:

Biz bir ihtilal ve bir milletin leh ve aleyhinde propaganda ne demek olduğunu Ruslardan fazla tecrübe etmişizdir...Ruslar için bana Beyoğlu'nda söylenen sözlerin çoğu Türkiye'ye yeni gelmiş olanlara gene Beyoğlu'nda Ankara için söylenir... Büyük Paris gazetelerinin Moskova anketlerinin aynı gazetelerin Ankara anketlerine benzemediğine nasıl hükmedeyim. Ben Rusya'ya bilhassa kendi görüşümüzle baktım. Bu Avrupalı görüşünden büsbütün başkadır: Rusya'da birçok teşebbüsler vardır ki bunları öğrenmek ancak Türk inkılapçıları için faydalı olabilir.⁴⁰

Sovyet kültürel diplomasisine yönelik eleştirilerde oklar gezi programlarını düzenleyen ve uygulamaya koyan VOKS'a ve İnturist'e yönelmektedir. Gezi programlarında Rusların yabancılara “Potemkin Köyü” gösterdikleri yönündeki suçlamalar bir hayli yaygındır. İsmet Paşa'ya 1932 yılında eşlik eden heyette yer alan Sadri Etem (Ertem) İnturist'le ilgili şikâyetlerden haberdardır. Sonradan gözlem yazılarının bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmış “Sovyet Rusya Hatıralarım” kitabında, Sovyet gezi programlarında eğer bir “manipülasyon” varsa da bunu normal karşılar:

İnturist'ten Avrupalılar şikâyet ederler. Birkaç kitapta bunu adeta klasik bir mevzu halinde okudum. İnturistten yapılan şikâyetin en mühimi şudur:

³⁸ Karaosmanoğlu, Temmuz 1932: 34-35.

³⁹ David-Fox, 2012: 98-141.

⁴⁰ Atay, 1931: 14-15.

-İnturist yabancıнын gözlerini bir göz bağı gibi bağlar, istediğini gösterir. İstedğini işittirir. Sahneler icad eder, levhalar yapar.

Kim istediğini söylemek, istediğini göstermek, kim istediği sahneleri icad etmek istemez. Evinize bir misafir gelse, misafirinize olduğunuz gibi değil istediğiniz gibi görünmek için çalışsınız. Bu insan için tabii bir his sayılmalıdır. Fakat görmek için müşahade fırsatları pek çoktur. Yeter ki insan gözlerini daha evvel mütehasıs bir göz doktoruna muayene ettirmiş olsun!⁴¹

Cumhuriyet kadroları Sovyetlerde kitlelerin rejim ve parti tarafından doğal değil mecburi bir hareketlilik içine sokulduğu, bu anlamda toplumsal örgütlenmenin de yapay olduğu yönündeki eleştirilere de mesafelidir. İsmet Paşa'nın heyetinde Moskova'da 1 Mayıs'a katılan Yakup Kadri'nin değerlendirmesi oldukça açıklayıcıdır:

Bu 1 milyonluk yığın kendiliğinden mi hareket geliyordu? Hayır; bu hususta ben de Burjuva aleminin bütün inanmaz müşahitleriyle beraberim. Sovyet Rusya'sında kendiliğinden spontane olarak vuku bulan hiçbir şey yoktur. Her görülen manzara müretteptir (düzenlenmiştir). Her işleyen cihazın ardında bir gizli manivela vardır. Her konuşan adamın arkasında gözle görülmez bir suflör mevcudiyeti farz edebiliriz. Lakin, bütün bunlar Kızıl İnkılabın aleyhine kaydedilecek bir kusur değil, bilakis bu inkılabın ne kadar hesaplı, şuurlu bir sistem dairesinde yürüdüğüün başlıca misallerinden biridir.⁴²

Cumhuriyet kadrolarının Sovyetlere karşı bu pozitif tutumlarında, Türk devriminin yarattığı heyecanın henüz ortadan kalkmamış olması, genç Cumhuriyetin bağımsızlık ve kalkınma yolundaki arayışları ve yanı başlarında, o zamana kadar Türkiye'ye dostluk göstermiş bir ülkedeki yeni ve taze kuruluş sürecinin uyandırdığı merak ve hayranlık vardır. Ayrıca Cumhuriyet kadrolarının zihninde hala imparatorluğun son yıllarında yaşanan büyük trajedinin anısı tazedir. Bu trajedinin müsebbibi olarak görülen Batılı emperyalist güçlere yönelik güvensizlik henüz ortadan kalkmamıştır. Üstelik Avrupa'daki güncel durum heyecan değil karamsarlık yaratmaktadır. Avrupa'nın karanlık bir geleceğe doğru ilerlediği algısı, Sovyet deneyimine duyulan ilgiyi pekiştiriyor; Cumhuriyet kadrolarının zihninde yeni bir medeniyet rotasına dair beklentiler güç kazanıyordu.

5.2.Avrupa'nın Yarattığı Hayal Kırıklığı ve Sovyetlerin Özgünlüğü İddiası

Avrupa, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarını hızlandırdığı zamanlardan itibaren Türk seçkinleri tarafından medeniyetin merkezi olarak idealize edilmiştir. Aynı Avrupa, Osmanlı Devleti yok oluşun eşiğine getiren sürecin mimarı olsa da bu algı değişmemiştir. Ancak 1930'lara gelindiğinde Avrupa'da işlerin ters gittiği görülmekte, medeniyetin beşiği sayılan coğrafya, iktisadi bunalımla birlikte siyasi ve toplumsal alanda istikrarsızlığın egemen olduğu bir döneme girmekte, değerler sistemi sarsılmaktadır. Büyük Bunalım'ın sancıları içinde kısa bir zaman sonra bağrından Nazileri çıkaracak olan Avrupa'da savaşın ayak sesleri işitilmektedir. Bu bağlam içinde, Sovyetler Birliği'nin Türk ziyaretçileri bu ülkede doğmakta olan "yeni medeniyeti" Avrupa'nın eski medeniyeti karşısında selamlamaktadırlar. Örneğin Sadri Etem Odesa'dan hareket eden treninin Moskova'ya girişini tasvir ederken Sovyetlerin yarattığı umut ve beklentiyi Avrupa'daki karanlık tablo ile açıklamaktadır: *"İnsanların kulakları o kadar çok hülya ile beslenmişti ki gözleri bir harikuladelikle karşılaşmazsa, bir sürpriz bulmazsa kendini bedbaht sayacak bir hale girmiştir. Avrupa yolcusu ihtiyar Avrupa'dan bıkkındır. Onu kendine soluk gösterecek manzaraları kucaklamaya hazırlanmıştır."*⁴³

Falih Rıfki ise Sovyetler Birliği'nde yoğun bir gezi programının ardından Avrupa üzerinden trenle Türkiye'ye dönerken benzer bir ruh hali içindedir: *"Rusya'nın heyecanlı inşa havasından sonra, somurtmuş Varşova ve artık gülmeyen Viyana insanın kalbine bir şüphe ateşi sokuyor: Nereye gidiyoruz?"*⁴⁴

Cumhuriyet kadroları Avrupa'da yaşanan çözülmeye karşı Sovyetlere karşı doğal bir yöneliş içindedir. İktisadi bunalımın tetiklediği toplumsal çöküş ve siyasi aşırılıklar, Batı'nın vaadine olan güveni sarsarken; Sovyetler Birliği, aynı dönemde büyük bir kararlılıkla yeni bir toplumsal düzen kurma çabası içindedir.

⁴¹ Ertem, 1989: 16-17.

⁴² Karaosmanoğlu, Mart 1933: 34.

⁴³ Ertem, 1989: 22.

⁴⁴ Atay, 1931: 170.

Yakup Kadri kendine yol arayan Türkiye'nin çöken bir medeniyet karşısında doğan yeni bir toplumsal düzen kurma çabalarına kayıtsız kalamayacaklarını açıkça ifade etmektedir: *"İşte biz çürüyerek, kokarak, çözülerek, nihayet "cemiyet-i akvam"da son galiz şeklini bulan bu müesseseler karşısında SSCB ile yeni bir dünya, yeni bir insanlık, yeni bir cemiyet nizamının doğmakta olduğunu müşahade ediyoruz ve bu hadiseyi 1789-1793'teki gibi Türk entelektüelleri gibi garip bir lakaytlık ve gafletle değil, ta içten gelen bir dikkat ve alaka ile takip koyuluyoruz."*⁴⁵

Yakup Kadri'nin bu sözleri Sovyetlere yönelik ilgilerinde, yalnızca bir "başka dünya"yı görmek değil, aynı zamanda bilimsel, teknik ve kurumsal düzeyde nasıl bu kadar kısa sürede bu başarıların elde edilebildiğini anlamak arzusunda olduklarına ilişkin ipuçları taşımaktadır. Bu arzunun çok daha açık biçimde ifade edildiği örneklerle rastlanmaktadır. Sovyetlerin bilimsel ve teknik alandaki ilerlemesine duyulan hayranlık bir dizi Cumhuriyet kadrosu tarafından ifade edilmiştir. Bu hayranlık dışı vurulurken, Sovyetler Birliği ve Türkiye arasındaki toplumsal ve siyasal şartlar arasındaki farklılıklar da özellikle vurgulanmış, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ni toplumsal düzen ve siyasal rejim bakımından birebir örnek alamayacağı ortaya konmuştur.

Cumhuriyet kadroları Sovyetlerde yaşanan hadiseyi 160 milyon insanın sürüklediği tarihte eşi benzeri görülmemiş bir deney olarak görme eğilimindeydiler.⁴⁶ Öte yandan Sovyet sisteminin üzerinde yükseldiği sınıfsal zemin ve proletarya diktatörlüğünün ilkeleri Türkiye'ye uyarlanabilir değildir. Bu noktada bilim ve akılcılık iki devrimi birleştiren ortak bir nokta olarak öne çıkarılmaktadır. Ülke yöneticileri, ülkede uygulanan rejim ne olursa olsun, bilim ve akılcılığın izinde gidiyorlarsa ülke kalkınmakta, diğer türlü geçmişin karanlığında takılı kalmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda Türkiye'nin Sovyetlerdeki politikalarından ilham alması için de uygun bir zemin sunmaktadır. Cumhuriyet gazetesi baş yazarı Yunus Nadi'nin sözleri oldukça açıklayıcıdır: *"Cidden dostumuz olan komşularımız ilim ve fen temeline dayanan çok güzel çalışma usulleri tatbik ediyorlar ve bu usullerden az zamanda çok işler çıkarmışlardır... Faraza zirai sahada, sinai sahada en rasyonel çalışma yolları nedir, onları bulmuşlar, onlar üzerinde yürüyorlar. Bütün bu çalışmalar üzerinde dayanan temel ilim ve fendir... Bu çalışma tarzının Marksizm ile hiçbir ilişkisi yoktur ve her müterakki milletin de yaptığı zaten bundan başkası değildir."*⁴⁷

Yunus Nadi'ye göre, Sovyetler Birliği'ndeki ilmi ve fenni ilerlemeden faydalanılabilir, bunun için rejim değişikliği gerekmemektedir. Bu fikrin verdiği rahatlıkla Yunus Nadi Sovyetlere yönelik hayranlığını çekinmeden ifade edebilmektedir. En çok da tarımda ve sanayide yaşanan dönüşüm ilgi odağı olmuştur. Yunus Nadi'nin ifadesiyle Sovyetlerde bütün toplum "tepeden tırnağa bir çalışma cihazına" dönüşmüştür ve "köylüler benzin" kokmaktadır.⁴⁸ Öte yandan bu hayranlık ifade edilirken iki ülkenin birbirinden farklı olduğunun altı kalınca çizilmektedir. Cumhuriyet kadrolarının bulunduğu ortak düşünce resmi Kemalist çizgiyle mutlak bir uyum içindedir: Türkiye ne Batıda ne de Rusya'da olduğu gibi sınıf mücadelelerini davet eden bir iktisadi ve toplumsal yapıya sahip değildir. Mevcut "zümrelerin" hiçbiri iktisaden ve sonuç olarak siyasi bakımdan egemen olacak bir güce sahip değildir. Falih Rıfkı bu durumu şu cümlelerle ifade eder: *"İki büyük tecrübe biri garp Avrupa'sının bitmiş tecrübesi biri Rusya'nın başlamış tecrübesi fakat ikisine de yüz milyonlarca insanın hayat ve kaderi bağlıdır. Biz her iki alemin tecrübesinden ders alacak milletler arasında bulunuyoruz. Ne sınıf kavgası arasında bocalamaktayız ne sınıf diktatoryasına ihtiyacımız var."*⁴⁹ *"... Hiçbir puta tapmıyoruz, hiçbir sistem zindanında mahpus değiliz. Nazariye ezbercisi değil, hayat ve realite adamlarıyız."*⁵⁰

Bu düşünceye göre, Türkiye'de Kemalizm hiçbir öğretiyeye bağlı olmamakta, bütün deneyimlerden faydalanma yeteneğine sahip özgün bir örnek teşkil etmektedir. 1936 yılında Sovyetleri ziyaret eden Türk pedagogları heyetiyle ilgili rapor, bu düşüncenin Türk ziyaretçiler tarafından önemle üzerinde durulduğunu göstermektedir. Heyetle ilgilenen VOKS memuru raporundan Türk ziyaretçilerin Türkiye'de Sovyetlerdekine benzer bir sisteme yapısal olarak ihtiyaç duyulmadığını ısrarla vurguladıklarını anlatmaktadır. Rapora göre heyette yer alan Dr. Veldet⁵¹ ve besteci Ulvi Cemal⁵² gibi isimler kendisini *"Türkiye'de her şeyin iyi olduğuna ikna etmeye çalışmış; her*

⁴⁵ Karaosmanoğlu, Haziran 1933: 40.

⁴⁶ Bu yaklaşıma bir örnek: Aleattin Cemil, 1932.

⁴⁷ Nadi, 1932.

⁴⁸ Nadi, 1932.

⁴⁹ Atay, 1931: 170.

⁵⁰ Atay, 1932: 19.

⁵¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu

⁵² Ulvi Cemal Erkin

bir fakirin belli bir mal varlığına sahip olduğunu, herkesin durumdan memnun olduğunu, Türkiye’ye komünizm lazım olmadığını zira ülkede kapitalistlerin var olmadığını” anlatmışlardır.⁵³

Türkiye’de “sınıflar mücadelesinin” olmadığı yönündeki tezin tamamlayıcısı kabul edilebilecek bir diğer tez, sosyalizmin bir sınıfsal egemenlik biçimi olması itibarıyla ve onun Rusya’daki versiyonu Bolşevizm bu ülkeye özgü olduğu için Türkiye’ye uyarlanabilir olmadığıdır. İsmet Paşa’nın heyetinde yer alan Cumhuriyet gazetesi sahibi ve rejimin önemli ideologlarından Yunus Nadi, Rusya’nın klasik anlamda Marksist bir memleket olamayacağını iddia etmektedir. ⁵⁴ Nadi, Marksizm’in dünya devrimi yaşanmadan tüm dünyada komünizmin gerçekleşmeyeceği öngörüsünü hatırlatmaktadır. Sovyetlerde tek ülkede sosyalizm inşası sosyalizmin diğer memleketlere yayılma ihtimalini de ortadan kaldırmıştır. Rusya kendine has bir rejim inşa etmektedir ve başka memleketlerin iç işlerine karışma niyetinde değildir. Yunus Nadi’ye göre:

Her milletin rejimi kendinindir. Bu esasen bir kaidedir ki Rus ve Türk milletleri yekdiğerine karşı bu hakikati kâğıt üzerinde dahi tasdik (etmişlerdir). Bunun haricinde iki milletin yekdiğerini yakından tanımakta büyük menfaatleri bulunduğunu ise teslim etmeme imkânı yoktur. Dünyanın geçirdiği iktisat buhranı içinde yeni Rusya’nın üzerine çalıştığı istihsal sistemleri bilhassa bizlerin istifa ile tetkik olunacak mevzulardır.⁵⁵

Cumhuriyet kadroları bir yandan Sovyetlerin etki alanından kaçamamakta, diğer yandan bu etkinin siyasal ve toplumsal düzeyde ifade bulmasından fazlasıyla çekinmektedir. Bunun için kendilerine birtakım güvenceler aradıkları söylenebilir. Bu bağlamda bir başka yaklaşım Yunus Nadi’nin oğlu, o devirde genç bir gazeteci olan Nadir Nadi’den gelmiştir. Nadir Nadi’ye göre “millet” kategorisi, yalnızca sınıfsız bir ülke olan Türkiye’de değil bütün dünyada sınıfa göre daha belirleyici bir kategoridir. Bu yaklaşım Kemalist çizginin uluslararası sisteme bakışıyla uyumludur. Uluslararası alanda sınıfsal çatışmalar değil, devlet çıkarı temelinde şekillenen güç mücadeleleri hakimdir. Böyle düşünüldüğü için kısa bir süre sonra, ikili ilişkiler bozulmaya başladığında Çarlık Rusya’sıyla Sovyet Rusya arasında emperyalist devlet çıkarları temelindeki süreklilik hatırlanacaktır. Henüz ilişkiler bozulmadan bundan farklı bir söylem ortaya çıkmaktadır. Nadi’ye göre, Rusya’da proletarya diktatörlüğü temelinde yeni bir devlet kurulmuş olsa da Bolşevizm son tahlilde milli bir rejimdir. Bir rejim ihracı tehlikesi bakımından zararsızdır. Sovyetlerle dost kalındığı sürece sorun teşkil etmez. Sovyetlere ilk ziyaretini 1935 yılında babasının başvurusu neticesinde Moskova’daki Türk Resim sergisinin açılışına katılmak üzere gerçekleştiren Nadir Nadi Sovyetlerin bu düşüncesini şöyle örneklendirmektedir:

Dünya devrimi beklentisi boşa çıkınca Sovyetler Birliği kendi içine daldı. Diğer ülkelerde komünizm tehlikesi kalmayınca diğer ülkeler de Sovyetler Birliği’ni teker teker tanımaya başladılar. Milletler Cemiyeti’nin azalarından biri. Şimdi onun diğer devletlerden bir farkı yok. Memleketin içinde milliyet ceryanını kuvvetlendiren iki hareket var: Çarlık politikasını andıran bir merkezi yapı 2. mekteplerde milliyet politikası. Bir ankette çocuklara hangi mesleği neden intihab ediyorsun diye soruyorlar. Çocukların yüzde elliden fazlası vatanıma daha faydalı olacağımı ümit ediyorum diyor. İnsaniyet uğruna çalışmak prensibini ileri sürenlerin sayısı yüzde on beş bile değil.⁵⁶

Nadir Nadi’nin gözlemleri Sovyetler Birliği’nin dış politikada 1920’lerin tecridini kırdığı ve uluslararası sistemin bir parçası haline geldiği bir döneme aittir. Ancak, Sovyetlerin diğer devletlerden bir farkının kalmadığı ifadeleri tartışmalıdır. Öğrenci anketi örneği gibi detaylar, Sovyet toplumunun kolektif idealleri nasıl içselleştirdiğinden çok, Nadi’nin bu rejimi disiplinli, devlete bağlı bireyler yetiştiren bir sistem olarak görmeye eğilimli olduğunu düşündürmektedir. Bu tür yorumlar, dönemin birçok Türk aydını gibi Nadi’nin de Sovyetleri yalnızca olduğu gibi değil, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu dönüşüme model teşkil edebilecek yönleriyle seçerek görme eğilimine işaret etmektedir. Ayrıca Sovyetlerin milli bir çizgiye yerleştiği ve “dünya devrimi” iddiasından vazgeçtiği yönündeki imalar Sovyetler Birliği ile Türk komünistleri arasındaki bağlantıyı yok saymakta ve Sovyetlere yönelik ilgiyi meşrulaştırmaktadır.

⁵³ “Türk pedagogların ziyareti hakkında rapor”, 1936 yılı, GARF, fon 5283, liste 4, dosya 198, s. 5.

⁵⁴ Nadi, 1932.

⁵⁵ Nadi, 1932.

⁵⁶ Nadi, 1967: 118.

5.3.Yerli komünistlere karşı tutum

Cumhuriyet kadrolarının genel izlenimi, Sovyetler Birliği'nde Bolşevikler kendilerine özgü bir rejim inşa ettikleri, sosyalizmin tek ülkeyle sınırlandığı ve rejim ihracı gibi bir gündem olmadığı yönündedir. Bu nedenle, Sovyetlerle kurulan yakın ilişkilerle Türkiye'deki komünist hareket üzerindeki baskılar arasında bir çelişki görülmektedir. Kemalist çizgiye göre, Türk komünistler 19. yüzyılda Batı modernleşmesini Türkiye'ye birebir uyarlamaya çalışan Tanzimatçılar gibiydiler. Bunlar "sınıf amilini millet amilinin üzerine koyup" ülke içinde ayrılık yaratarak Cumhuriyet projesini baltalamaya çalışan bir grup maceracı olarak lanse edilmekteydi. Üstelik de kamuoyunun komünizm tedirginliğini kışkırtıp Sovyetler Birliği ile çok daha ileri bir dayanışmanın zeminini ortadan kaldırmaktadırlar: *"Bizde komünistlerin takip olunduklarını ara sıra gazetelerde hep görüyoruz. Bunlar fikren hakiki komünistler olmaktan ziyade, ortalığı karıştırmakta fayda uman serserilerdir."*⁵⁷

1930'ların ideolojik atmosferinde adı konmamış bir anti-komünizm giderek ağırlık kazanmaktadır. Oysa Millî Mücadele yıllarından itibaren Türkiye içinde yer alan tek radikal sol akım olarak komünistler hiçbir zaman rejimi tehdit edecek bir güce ulaşamadılar. Eylül 1920'de Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Fırkası'nın liderleri Türkiye'ye geçtikleri sırada katledilmiş, partinin ülke çapında örgütlenmesi engellenmiş, Cumhuriyet yılları boyunca da baskı ve kovuşturmalara karşılaşmıştır. Bir Komintern partisi olarak TKP'nin Sovyet iktidarıyla organik ilişkileri olsa da Sovyet yönetimi hiçbir zaman Kemalistlerle ilişkilerinde Türk komünistlerinin bir engel teşkil etmesine izin vermemiş, Türk komünistlerini destekleme uğruna Türkiye'deki yeni rejimi karşısına almamıştır. Sovyet yöneticileri Türkiye'de kapitalizmin ve işçi sınıfının yeterli gelişkinlikte olmadığını düşünmekte, Türkiye'de sosyalist bir dönüşümü gerçek bir seçenek olarak görmemektedirler.⁵⁸ Buna rağmen kuzeydeki güçlü komünist komşunun varlığı Türk yöneticiler açısından ülke içinde gelişebilecek bir komünist cereyana karşı hep teyakkuz halinde olunması sonucunu doğurmuştur. Başbakan İsmet Paşa'nın 1932 yılında gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Vyaçeslav Molotov'la yaptığı ve büyük miktarda kredi sözü aldığı görüşmenin önemli gündemlerinden biri de Sovyetlerden Türkiye'deki komünist hareketi desteklememesi konusunda güvenceler almaktır. İsmet Paşa açıkça Türkiye kamuoyunun bu konuda çok hassaslaştığını, Türk egemen çevrelerinde de hükümet üzerinde de bu konuda büyük baskı yaratıldığını ikili görüşmede belirtmiştir.⁵⁹

Sadri Etem'in yaşadığı deneyim bu açıdan oldukça açıklayıcıdır. Kendisi 1932 heyetine katıldıktan sonra gezi yazılarını "Sovyet Rusya Hatıralarım" başlığıyla bir kitap olarak yayınlamak için bir hayli zahmetlere katlanmış ancak başarısız olmuştur, yazılar ancak kitap olarak vefatının ardından yayınlanabilmiştir. Bu kitabı yayınlayan Kemal Sülker'in kitabın önsözündeki anlatımına göre Sadri Etem Haber gazetesi sahibi Asım Us'un isteği üzerine gezi sonrası izlenimlerini kaleme almıştır. Ancak yazılar teslim edildikten sonra bir oyalama süreci başlar. Yazılar bir süre gazete bürosunda kaybolur. Sonunda Sadri Etem Asım Us'a giderek kendisini bir çocuk gibi oyaladıkları için sitem eder. Asım Us'un cevabı Kemal Sülker'in aktardığı kadarıyla şöyledir: *"Sadriciğim, 35 komünist yakalanmış, gizli icra edilen muhakemeleri sırasında niyetleri, maksatları ayan beyan ortaya çıkmış. Komünistliği yaymak için bir bar kadını tazyif etmişler (görevlendirmişler), o kadın da Anadolu'yu dolaşıp, gençleri hem baştan çıkarıyormuş hem de onları komünizmle zehirliymiş. Böyle bir sırada bizim Sovyet Rusyadaki inkişafatı anlatan bir tefrikaya başlamamız intihar olurdu."*⁶⁰

Bu örnek Cumhuriyet kadroları her ne kadar Türkiye'deki komünist faaliyetlerle Türkiye'nin Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini birbirinden ayırmak isteseler de durumun bu kadar basit olmadığını göstermektedir. Devlet çevrelerinde ve kamuoyunda Sovyet sosyalizminin övülmesinin ülke içinde komünist faaliyetleri meşrulaştıracağına dönük endişe Sovyetlerle kültürel etkileşimin ve Sovyet modernleşmesinin başarılarının kısmi de olsa ülkeye taşınmasının sınırlarını belirlemiştir.

5.4.Sosyalizm ve Faşizm Arasında

1930'lu yılların Türkiye'sinde tek parti iktidarı sağ ve sol eğilimleri kendi bünyesinde bir arada barındırıyordu. Bu durum siyasal sistemin yapısı kadar 1930'larda CHP tarafından formüle edilmeye çalışılan Kemalizm'in doğasıyla da ilişkiliydi. Atalay'a göre, "Kemalizm'in doktriner ve katı olmayan, pragmatik yapısı bir yandan ideolojinin yaşanan

⁵⁷ Nadi, 1932.

⁵⁸ Somel, 2016.

⁵⁹ İnönü-Molotov görüşmesi tutanağı (tamamen gizli), 3 Mayıs 1932, RGASPI fon 82, liste 2, dosya 1328.

⁶⁰ Ertem, 1989.

gelişmelere karşı esnek kalıp, sürekli kendini yenileyebilmesine imkân sağlarken, bir yandan da farklı şekillerde yorumlanmasına olanak tanımıştır”.⁶¹ Geniş bir yorum yelpazesi tanımlayan Atalay’ın tanımladığı kategoriler arasında Sovyet örneğine daha fazla öykünen ve Kadro dergisinde temsil olan “sol Kemalizm”⁶² ile İtalyan faşizmi ve Nazi Almanyası’na öykünen “otoriter Kemalizm” de bulunmaktadır.⁶³ “Otoriter Kemalizm” Recep Peker’in parti genel sekreteri olduğu 1931 yılından itibaren çeşitli görüş ve pratiklerle görünürlik kazanmış, Peker’in 1936’da Atatürk tarafından görevden alınmasıyla geri plana düşse de ortadan kalkmamıştır.⁶⁴ Kadro dergisinin temsil ettiği sol yorum ise derginin 1935’de kapatılmasıyla 1960’lara kadar etkisini büyük ölçüde yitirecektir. Bu farklı yorumların hiçbirisi devlette egemen olamazken, resmî ideoloji, bu eğilimler arasında pragmatik bir denge kurmaya yönelmiş ve dış dünyadaki gelişmeleri bu çerçevede, ideolojik değil “millî çıkar” ve “akılcılık” merceğinden yorumlamıştır.⁶⁵

Bu bağlamda, Cumhuriyet kadroları, Rusya’da doğan yeni devletin kamusal mülkiyete dayalı sosyalist bir kuruluş gerçekleştirmesini bu dönem için Rusya’nın “millî meselesi” olarak yansıtmayı tercih etmişlerdir. Öte yandan Sovyetlerdeki benzer başarıların akılcı politikalarla iyi bir yönetim sayesinde hayata geçirilebileceği fikrini işlemekteydiler. Türkiye’nin yeniden kuruluştaki ihtiyacı toplumu tek vücut olarak harekete geçirerek ulusal bir kalkınma seferberliği yaratmaktır ve onlara göre Sovyetlerde olan da budur. Sovyet deneyimi bu biçimde yorumlandığında İtalyan ve Alman faşizmi örnekleri ile aynı çerçevede ele alınabilmektedir. Bu örnekler birbirlerine eşitlenirse de Kemalist çizgi açısından önce İtalyan daha sonra Alman faşizmi feyz alınabilecek yanlar barındırmaktadır. Üstelik faşist rejimler özel teşebbüsü dışlamıyor, sınıfsal diktatörlük değil sınıflar arası ahenk öngörüyordu. Falih Rıfkı ikinci kez bu defa 1932’de İsmet Paşa’nın heyetinde Rusya’ya gitmiş hemen ardından yine İsmet Paşa’yla birlikte İtalya gezisine katılmıştı. Bu gezilerin ardından Moskova-Roma adıyla yayınlanan kitabının önsözünde bu konuyu sarıh biçimde ifade eder: *“Biz de Leninizm’in Rusya’daki, Mussolinizm’in İtalya’daki tecrübelerinden istifade edebiliriz. Türk yığınlarının terbiyesi için Moskova’nın yığın terbiyesi metotları, devletçi Türk iktisatçılığı için Faşizmin korporasyon metotları, yepyeni kafa ve ruhta bir Cumhuriyet genci yetiştirmek için her iki inkılabın çocuk ve genç yetiştiren metotları adım adım tetkik edeceğimiz şeylerdir.”*⁶⁶

Yakup Kadri de yine aynı heyetle İtalya’ya geçmiş o da izlenimlerini Ankara-Moskova-Roma başlığı altında toplamıştı. Yazar, bu üç merkezde cereyan eden devrimlerin birbirlerine paralel olduğunu, bir toplumsal seferberlik ile planlı kalkınma deneyimi içinde olduklarını belirtmektedir. Ancak biraz da karamsar bir yaklaşımla Türkiye’nin İtalya ve Rusya’daki deneyimin gerisinde kaldığını da ifade etmekten geri durmamaktadır.⁶⁷

Bir başka örnek Cumhuriyet kadrolarının gözünde sosyalizm ile faşizm arasındaki çizginin psikolojik etkenlere de bağlı olabildiğini göstermektedir. 1935’te Leningrad Sanat Festivali’ne Cemal Reşit Rey’in yerine katılan Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevleri yöneticisi Münir Hayri’nin Almanlara karşı daha çok psikolojik bir mesafe içinde olduğu ona Sovyetler Birliği’nde eşlik eden VOKS memurunun raporundan anlaşılabilmektedir:

Geçen sene Almanyadan davet aldığını ve o davetin şimdikinden farklı olarak resmi bir karakter taşıdığını söyledi. Orada çok saygı görmüş ve Türkiye’ye ihraç edilen filmler için özel bir grup oyuncuları olduğunu öğrenmiş. İstisnai derecede iyi karşılanmış olmasına rağmen propaganda bakanı Goebbels ile yaptığı görüşmede kendisini bir şeylerin rahatsız ettiğini anlattı. “Almanlar bana hitap etmedi” dedi.

⁶¹ Atalay, 2025: 55

⁶² Kadro Dergisi’nin Sovyet planlı kalkınma deneyimini detaylı irdeleme ve bu deneyimden yararlanmaya yönelik derinlikli çabaları hakkında bkz: Türkeş, 2025: 109-126.

⁶³ Atalay, 2025.

⁶⁴ Cop, 2021: 63.

⁶⁵ Bu dönemde her eğilimden Kemalist’in birleştiği nokta Kemalizm’in diğer ideolojilerden üstün olduğu yönündeki tezdur: “Birçok ideolojinin determinist dar bir çerçevede hareket etmesinden dolayı bir araya getiremediği zıt öğeleri, Kemalizm’in müspet bilime dayalı realist idealizmi benimsemesi sayesinde bir araya getirebildiğini öne süren Köymen, dönemin etkili ideolojileri faşizm ve sosyalizmin bir gün ortadan kalkacağını, ancak Kemalizm’in bu ideolojilerden üstün yönleriyle yeni dünya düzeni için en ideal yönetim biçimine karşılık geldiğini savunmuştur.” (Atalay, 2025: 60)

⁶⁶ Atay, 1931: 5

⁶⁷ “Gerek Rusya ve gerek İtalya dönüşü memlekette yadırgadığım yalnız birer lüks eşya gibi dolan kadınlarımız olmadı. Şehir sokakların tenhalığından, durgunluğundan, yüreğime bir derin gariplik çöktü. Bu sokaklarda görülen tek tük insanlarda da öyle bir avarelik, öyle bir nereye gideceğini, ne yapacağını bilmez kimselerin sersemliği vardı ki... Onları, âdeta, omuzlarından tutup sarsmak ve «Ne yapıyorsunuz? Bu ne tembellik ne uyuşukluk... Bilmiyor musunuz ki, burası da bir inkılap diyardır. Burada da tıpkı benim geldiğim yerlerdeki gibi her şey yeni baştan yapılmakta, cemiyetin mimarisi temellerinden değiştirilmekte; topraklar, taşlar, kafalar, ruhlar hep kökünden işlenip imar edilmektedir. Bilmiyor musunuz ki, bir hummalı oluş içindeyiz? Burada da her taraf tekevvin halinde bir dünya gibi durmaksızın fıkır fıkır kaynamalı değil mi?»”, Karaosmanoğlu, Mart 1933: 32.

Kendini her zaman Sovyetler Birliği'ne yakın hissettiğini, kültürel propaganda konusunda bu kadar büyük olanakların kullanılmayıp daha yakın bir ilişki geliştirilmemesine üzüldüğünü söyledi.⁶⁸

Bu gözlem, dönemin Cumhuriyetçi seçkinlerinin dış dünyaya ilişkin algılarında öznel ve kültürel faktörlerin de etkili olabildiğini göstermektedir. Faşizm ve sosyalizm gibi birbirine karşıt rejimlere yönelik değerlendirmeler, çoğu zaman sistematik bir siyasal analizden ziyade temsil düzeyindeki izlenimlere dayanmaktadır. Bu durum, tek parti döneminin dışa dönük ideolojik konumlanışlarında süreklilikten çok pragmatizmin belirleyici olduğunu düşündürmektedir.

6.SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin varlık gösterdiği yıllar boyunca Paul Hollander'ın "siyasi hacı" olarak nitelendirdiği pek çok kişi bu ülkeyi ziyaret etmiştir. Dünyanın ilk sosyalist devletine ziyaretler Ekim Devrimi'nin hemen ardından başlamıştır. Sovyet devleti bu konuya giderek daha fazla önem vermiş ve kaynak ayırmıştır. 1920'lerde ve 1930'larda gerçekleşen ziyaretleri soğuk savaş yıllarındaki ziyaretlerden ayıran belli özellikler vardır. Bu ziyaretlere "Sovyet deneyine" yönelik merak, hayranlık ve iki savaş arası dönemin siyasal ve iktisadi buhranlarına çözüm arayışı damga vurmaktadır.

Sovyet kültürel diplomasisinin öncelikli politik hedefi Batı kamuoyunu etkileme kapasitesi olan figürleri "Sovyet dostu" haline getirmek olsa da emperyalist politikaların kurbanı olmuş geniş bir coğrafyada da Sovyet kültürel misyonları faaldir. Bu kategoride en çok öne çıkan ülkelerden biri Sovyetler Birliği'nin bağımsızlık mücadelesine destek verdiği ve bağımsızlık sonrası istikrarlı dostluk ilişkilerini sürdürdüğü Türkiye'dir. Bulgular, Sovyet kültür diplomasisinin Türkiye'ye yönelik stratejisinin, Batılı örneklerden farklı olarak doğrudan "halkı kazanmak"tan ziyade yönetici çevrelerle temas kurmaya ve ideolojik değil, ikili ilişkilerdeki olumlu havanın ve iş birliğinin korunmasına dayandığını göstermektedir. Türkiye'den Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden Cumhuriyet kadroları ise bu teması yalnızca gözlemlemek için değil, doğrudan kalkınma, modernleşme ve ulusal inşa deneyimlerinden pratik dersler çıkarmak için değerlendirmişlerdir.

Bu bağlamda makalenin sunduğu özgün katkı, Türkiye-Sovyet ilişkilerini kültürel diplomasi çerçevesinde yeniden düşünme olanağı sunmasıdır. Cumhuriyet aydınlarının Sovyet deneyimine yaklaşımı ne ideolojik bir hayranlıkla ne de dogmatik bir karşıtlıkla açıklanabilir. Dönemin tek partili siyasal yapısı içinde Sovyetlere yönelik daha olumlu kabul edilebilecek yaklaşımlarla anti-komünist refleksler yan yana bulunmaktadır. Cumhuriyet kadrolarının Sovyetler'e yönelik ilgilerinde bu türden ideolojik konumlanışlar yerine, modernleşme sürecinde alternatif bir model arayışı, Avrupa merkezli değer sistemine karşı oluşan hayal kırıklığı ve yeni kurulan bir devletin bilimsel-teknik ilerlemeye duyduğu ihtiyaç belirleyici olmuştur. Bu tespitler, kültürel diplomasiyi yalnızca devletlerarası yumuşak güç stratejisi değil, aynı zamanda ziyaretçilerin kendi ideolojik çerçevelerini yeniden kurdukları bir tercüme ve müzakere alanı olarak anlamamıza imkân tanır.

Makale ayrıca, Sovyet kültür diplomasisinin etkilerini anlamak için yalnızca Sovyet tarafının niyetleri ve araçlarına değil, ziyaretçilerin zihinsel haritalarına, siyasal aidiyetlerine ve tarihsel deneyimlerine odaklanmanın ne denli gerekli olduğunu da göstermektedir. Bu yaklaşım, gerek Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkilerinin tarih yazımına gerekse kültür diplomasisi çalışmalarına daha katmanlı ve etkileşimli bir okuma biçimi kazandırmaktadır. Önerilen bu çerçeve, erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin Sovyetler ile ilişkilerinin kısa ömürlü yakınlığını ve ardından gelen mesafelenmeyi de daha bütünlüklü biçimde kavramayı mümkün kılmaktadır. Ziyaretçi aydınların gözlemleri, Sovyetlerin yalnızca dışsal bir izlek değil, aynı zamanda Türkiye'nin kendi kendini inşa sürecine içkin bir karşılaştırma alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, kültürel diplomasiyi yalnızca bir etki politikası değil, aynı zamanda çift yönlü bir algı, yeniden yazım ve siyasal tahayyül süreci olarak değerlendirmeyi önermektedir.

⁶⁸ Türk danışman Münir Nuri ile sohbet notları, 20 Haziran 1935, GARF, fon 5238, liste 4, dosya 197, s. 8

İlginç bir başka nokta da Atatürk'ü yakından tanıyan bir kişi olarak Münir Nuri'nin sosyalizm ve faşizm arasında mesafe belirlerken "Atatürk'ün Mussolini'yi sevmediğini, Sovyetlerden söz ederken ise hep "biz" ifadesini kullandığını aktarmasıdır.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The author of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the author).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).

KAYNAKÇA

- Aras T. (2021) Erken Dönem Türkiye-SSCB İlişkilerinde Kültürel Faaliyetlerin Rolü (1923-1935), yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Atalay L. (2025) 1930'larda Kemalizm: Devlet ve Aydınlar, Tek Parti Döneminden Ulusalçılığa: Kemalizmin Düşünsel Tarihi, ed. İ. Ö. Atagünç, Telos Yayıncılık, İstanbul.
- Atay, F. R. (1931) *Yeni Rusya*, Ankara, 1931.
- Atay, F. R. (1932) *Moskova-Roma*, Muallim Ahmet Halit kitaphanesi, 1932.
- Cop, B. (2021) "Tek Parti CHP'nin İdeolojisi", *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni: Ordu, Sermaye, ABD, İslamizasyon*, ed. B. Özkan, T. Gürakar, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- David-Fox, M. (2012) *Showcasing the Great Experiment: Cultural Diplomacy and Western Visitors to Soviet Union, 1921-1941*, Oxford University Press, Oxford; New York.
- Dreiser, T. (1928), *Dreiser looks at Russia*, Horace Liveright.
- Ertem, S. E. (1989) *Sovyet Rusya Hatıralarım*, Tarih ve Toplum Kitaplığı, New York.
- Fayet, J-F. (2010) "VOKS: The Third Dimension of Soviet Foreign Policy", *Searching for a Cultural Diplomacy*, ed. J. C. E. Gienow-Hecht ve M. C. Donfried, Berghahn Books, New York.
- Feuer, L. S. (1962) "American Travelers to the Soviet Union 1917-32: The Formation of a Component of New Deal Ideology", *American Quarterly*, Vol. 14, No. 2, Part 1, 119-149.
- Gide, A. (1962) SSCB'den Dönüş, (çev. E. Bedisel), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Golubev, A.V. (2004) «...Vzgljad na zemlju obetovannuju»: iz istorii Sovetskoj kul'turnoj diplomatii 1920-1930 h godov (Vaad edilmiş topraklara bakış: Sovyet kültür diplomasi tarihinden 1921-1941), Rus Bilimler Akademisi, Rusya Tarihi Enstitüsü, Moskova.
- Hollander, P. (2001) *Političeskie piligrimy putešestvija zapadnyh intelektualov po Sovetskomu Sojuzu, Kitaju i Kube 1928-1978* (Siyasi Hacılar, Sovyetler Birliği, Küba ve Çin'e Batılı Aydınların Seyahatleri, 1928-1978), Lan Yayınevi, St. Petersburg.
- Karaosmanoğlu Y. K. (1932) "Ankara, Moskova, Roma", *Kadro Dergisi*, Temmuz sayısı.
- Karaosmanoğlu Y. K. (1933) "Ankara, Moskova, Roma", *Kadro Dergisi*, Mart ve Haziran sayıları.
- Kolesnikov A. (2010) Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Nadi, N. (1967) *İki Sovyet Rusya, 1935-1965*, Ararat Yayınevi, İstanbul.
- Riggio, T. P. (ed.) (1996) *Dreiser's Russian Diaries*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Sak, E., & Adilbekova, K. (2016) "Rusya ve Kültürel Diplomasisi", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3(1), 42-84.
- Somel, G. (2016) *Soviet Policy Towards Turkey: 1920:1923*, yayınlanmamış doktora tezi, ODTÜ.
- Somel, G. (2018) "Soviet Russia's Foreign Affairs with Turkey in 1923 Reports of Ambassador Surits", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2018, 1-18.
- Steinbeck, J. (2023) *Rusya Günlüğü*, (çev. D. Keskin), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sverchevskaya, A. K. (1983) *Sovetsko-tureckie kul'turnye svjazi: 1925-1981* (Türk-Sovyet kültürel ilişkileri, 1925-1981), Nauk, Moskova.

Şabasova, M. A. (2023) “Zapadnye intellektualy v Sovetskom Sojuze v konce 1920-h- 1930-e gg.” (1920’lerin sonu ve 1930’lu yıllarda Batılı aydınlar ve Sovyetler Birliği), *yayınlanmış konferans bildirisi*, Belarus Devlet Üniversitesi yayınevi.

Tacibayev, R. (2004) *Kızıl Meydan’dan Taksim’e, Siyasette Kültürde ve Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri*, Truva Yayınları, İstanbul.

Gazete yazıları

Nadi Y. (1932) “İstanbul’dan Odesa’ya”, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs.

A. Cemil (1932) “Rusya’yı bir cümle ile tarif: yepyeni bir alem”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs.

Nadi Y. (1932) “İsmet Paşa’nın Rusya seyahati ve neticeleri”, *Cumhuriyet*, 11 Mayıs.

Nadi Y. (1932) İsmet Paşa’nın Rusya seyahati ve neticeleri-2: Bolşevik Rusya korkunç bir alem değildir!!”, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs.

Nadi Y. (1932) “İsmet Paşa’nın Rusya seyahati ve neticeleri-2: Bolşevik Rusya korkunç bir alem değildir!!”, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs.

Arşiv kaynakları

Rusya Federasyonu Dış Polika Arşivi (AVPRF), fon 4, fon 132.

Rusya Devlet Sosyo-politik Arşivi (RGASPI), fon 17.

Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (GARF), fon 5283.

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş: 01.09.2024 Accepted/Kabul: 11.05.2025

DOI: 10.30794/pausbed.1541698

Research Article/Araştırma Makalesi

Bülbül, H. (2025). "Kişi Başına Düşen Gelirin Stokastik Yakınsaması: Kırılgan LM ve RALS-LM Birim Kök Testlerinden Yeni Kanıtlar", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 70, 203-215.

KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GELİRİN STOKASTİK YAKINSAMASI: KIRILMALI LM VE RALS-LM BİRİM KÖK TESTLERİNDEN YENİ KANITLAR

Hoşeng BÜLBÜL*

Öz

Ülkeler arasında kişi başına gelir düzeylerinde yakınsamanın gerçekleşmesi durumunda, uzun vadede ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizliklerin azalacağı ileri sürülmektedir. Bu çalışmada Carlino ve Mills (1993) tarafından geliştirilen stokastik yakınsama hipotezini test etmek için LM ve RALS-LM birim kök testleri kullanılarak E7 ülkelerinde kişi başına düşen gelir yakınsaması incelenmiştir. Geleneksel birim kök testlerinde hataların normal dağılmaması limit dağılımını etkilemediği için genellikle dikkate alınmamakta ve hataların normal dağılmama bilgisi göz ardı edilmektedir. Ancak bu durum normal olmayan hatalar içinde yer alan bilgilerin yararsız olduğu ve göz ardı edilmesi gerektiği anlamı taşımamaktadır. Çalışmada, LM testine normal olmama bilgisi eklenerek daha yüksek güce sahip RALS-LM birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu testler, zaman serisi verilerinin önemli bileşenlerini dikkate alınmasını ve kullanılmasına olanak tanımaktadır. Özellikle RALS-LM birim kök testleri, örnek birim sayısının kısıtlı olması durumunda birim kök testinin gücünün artırma yeteneği nedeniyle oldukça avantaj sağlamaktadır. Birim kök testi sonuçlarına göre, kişi başına düşen nispi GSYİH için stokastik yakınsama hipotezi 7 ülkenin 4'ünde geçerlidir. Bulgular, Endonezya, Hindistan, Meksika, Türkiye'nin gelirlerinin zaman içinde birbirine yakınsadığını göstermektedir. Buna göre, ülkelerin gelirleri birbirinden bağımsız değildir ve gelecekteki gelirleri tahmin edilebilir. Brezilya, Çin ve Rusya için elde edilen bulgular ise, gelir serilerinin durağan olmadığını göstermekte; dolayısıyla bu ülkelerde şoklar uzun vadeli etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle, gelir yakınsamasının sağlanabilmesi için uygulanacak politikalar kalıcı etkiye sahip olacaktır.

Anahtar kelimeler: Yakınsama, Gelir, RALS birim kök, Yapısal Kırılma.

STOCHASTIC CONVERGENCE OF PER CAPITA INCOME: NEW EVIDENCE FROM LM AND RALS-LM UNIT ROOT TESTS WITH BREAKS

Abstract

It is suggested that if countries' convergence occurs, inequality will decrease in the long term. This study examined the convergence of per capita income in E7 countries using LM and RALS-LM unit root tests to test the stochastic convergence hypothesis developed by Carlino and Mills (1993). In traditional unit root tests, the non-normal distribution of errors is generally not taken into account because it does not affect the limit distribution, and the information about the non-normal distribution of errors is ignored. However, this does not mean that the information included in the non-normal errors is useless and should be ignored. The study uses RALS-LM unit root tests with higher power by adding non-normality information to the LM test. These tests allow the important components of time series data to be considered and used. In particular, RALS-LM unit root tests provide considerable advantages due to their ability to increase the power of the unit root test when the number of sample units is limited. According to the unit root test results, the stochastic convergence hypothesis for relative GDP per capita is valid in 4 out of 7 countries. The findings show that the incomes of Indonesia, India, Mexico, and Türkiye converge over time. Accordingly, the incomes of the countries are not independent from each other, and their future incomes can be predicted. The findings for Brazil, China, and Russia indicate that the income series are non-stationary; therefore, shocks have long-term effects in these countries. As a result, any policies aimed at achieving income convergence would need to have permanent and long-lasting impacts.

Keywords: Convergence, Income, RALS unit root, Structural Break.

*Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İSTANBUL.
e-posta: hoseng.bulbul@marmara.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-4541-8916>)